

"Säästev Eesti 21" – teadmistepõhise Eesti tuumideestik

Ülo Kaevats (RiTo 9), Tallinna Tehnikaülikooli filosoofiaprofessor

Aastail 2002–2003 paljude teadlaste, äri-, tehnoloogia- ja keskkonnaanalüütikute ühistööna koostatud jätkusuutliku arengu strateegia "Säästev Eesti 21", sisuliselt teadmistepõhise Eesti tuumideestiku menetlemine on poliitilise tahte nõrkuse tõttu takerdunud.

Sotsiaalteoreetikud on juba rohkem kui kümme aastat täheldanud, et nüüdisühiskonnas kujundatakse tulevikku järjest enam majanduskorporatsioonides ja teadusinstituutides ning parlamentide ja valitsuste osa selles protsessis teiseneb ja väheneb. Selle tingib tehnoloogia muutumine ja infoühiskonna arenguloogika. Mainekas sotsioloog Ulrich Beck iseloomustab olukorda järgmiselt: "Poliitilised instituudid muutuvad administraatoriteks arengule, mida nad ei ole planeerinud ega suuda kujundada, ent mille eest nad ometi peavad kuidagi vastutama. /.../ Progress asendab hääletust. /.../ Tehnilis-majanduslik areng asetub seega poliitika ja mittepoliitika vahele" (Möte 2004, 10–11).

Euroopa Liidu värske liikmena seisab Eestilgi ees sisuline lõimumine Lissaboni protsessiga. Mida see tähendab? Ühiskonna arenguparadigma vahetumist. Kes teadlastest ja poliitikutest suudavad selles mõtlemis- ja tegutsemisviisi muutumises kaasas olla?

Tuletan alustuseks meelde, et Eesti ühiskonna erinevate oleviku- ja tulevikukäsituste lähendamiseks on sotsiaalteadlased korraldanud kaks avalikku dialoogi (missioonikonverentsi) meie juhtivate poliitikutega. Need on poolakadeemilised üritused, kus teadus töötab nii-öelda seestpoolt väljapoole, vahetult sotsiaalse praktika ja poliitika heaks. 2003. aasta maikuu lõpus peetud konverentsil keskenduti just Eesti ühiskonna erinevatele tulevikuteedele. Võrdlevalt analüüsiti 3R-koalitsioonilepet ning valitsuse tellimusel ja professor Mati Heidmetsa juhtimisel teadlaste koostatud pikaajalist riigi jätkusuutliku arengu strateegiat "Säästev Eesti 21" (edaspidi SE 21).

Praegu võib juba kindlalt öelda, et mõned olulised ideed, mille teadlased SE 21 väljatöötamise käigus, avalikes keskusteludes ja konverentsi aruteludes esitasid, on jõudnud poliitikute sõnavarasse, osaliselt ka konkreetsematesse poliitilistesse dokumentidesse. Kui Mart Laar nimetas kolm aastat tagasi 26 sotsiaalteadlase kirja veel ideoloogiliste enamlaste rünnakuks, siis hilisemad peaministrid on vähemasti avalikkuse ees ja sõnades olnud teaduselembesemad. Sellega on teadus ilmutanud oma jõudu ja võimu, mis tähendab, et teadus ei ole mitte ainult kirjeldanud Eesti arenguteed, vaid saanud ka osaliseks selle kujundamisel.

Ometi on olukord üsna paradoksaalne. SE 21 näol on meil olemas Euroopa tiptasemel kontseptsioon teadmistepõhise ühiskonna, teadmüühiskonna kohta, nagu on seda arengustrateegiat hinnanud mitmed eksperdid, mida ka käesoleva loo autori arvamus täielikult toetab. SE 21 võinuks avaliku arutelu ja Riigikogus vastuvõtmise järel välja käia riigi positsioonina Euroopa Liitu astumisel. Ajal, kuni Euroopa Liit tervikuna ja liikmesriigid projekteerivad veel põhiliselt teadmistepõhise majanduse mudelit, oleks teadmüühiskonna

mudel tõeliselt suundanäitav ja innovaatiline. Tõsi, esialgu küll läbitöötatud idee ja visioonina, sest praktikas oleme sellel teel vähem edasi liikunud kui paljud meie naabrid.

Järjepidevus ja koostöö katkenud

Kuigi missioonikonverentsil hindasid kõigi parlamendierakondade juhtpersonid (sh peaminister) SE 21 praktiliselt ainuvõimalikuks ja samm-sammult realiseeritavaks arengustrateegiaks, ministriumid andsid sellele kooskõlastusringil (põhimõttelise) kooskõlastuse ning koalitsioonilepinguski on see lubatud avaliku arutelu järel parlamendi otsusega arengustrategiana kehtestada, on viimase poole aasta jooksul dokumendi menetlemine seisma jäänud.

Novembrikuu keskel alustas küll tööd riigi konkurentsivõime edendamiseks loodud ministrite komisjon, kelle ülesanne oli välja töötada teadmispõhisele ja säästvale majandusmudelile ülemineku strateegia alused ning esitada see valitsusele 2004. aasta 1. veebruariks. Samas ei kaasatud meile teadaolevalt sellesse protsessi ei SE 21 autoreid ega teisi teadlasi. Järjepidevus ja koostöö on katkenud. Maikuu algul puudus ministrite komisjoni tööst igasugune avalik teave.

Hoopis valusamate tagajärgedega Eesti jaoks on see, et enam-vähem samal ajal ministrite komisjoni tööga võttis 3R-koalitsioon aga Riigikogu saalis vastu ajaloolise otsuse, et 17% valimas käinute tahtel viiakse riigieelarvest välja raha, millega uuele arengumudelile üleminekut, väga keerulist ja palju riigi raha nõudvat üleminekuprotsessi toetada. Seega, kui enamik Euroopa riike investeerib haridusse, teadusse, tehnoloogiasse, tootearendusse, disaini, sotsiaalsesse ja tehnilisse innovatsiooni võimalikult suuri täiendavaid summasid, siis meie uus poliitika liigub teises suunas ehk jätkab Reformierakonna vana poliitikat.

Vastuoluliste otsuste põhjuseks paistab olevat kaks asjaolu. Esiteks ei näi koalitsioonipoliitikute eneseuhkus lubavat, et käiku läheks kolmikliidu valitsuse tellitud ja teadlaste koostatud kava tekst. Sestap on koostatud kiiresti "Eesti edu 2014", mil paraku on hägus ja vastuoluline lähteideestik, pealegi on see selgelt ametnike ja võimuloleva koalitsiooni keskne. Nimetatud kava põhimõtteline vastuolo seisneb selles, et poliitilise tahtega on püütud nii-öelda kokku keevitada ühiskonna kahe erineva arenguparadigma – odava töäjõuga allhankeühiskonna ja innovaatilise teadmüühiskonna – põhisisu ja – väärtused. Kontseptuaalses plaanis on kohati tulemuseks "nelinurkne kolmnurk".

Teine põhjus on veelgi olulisem: SE 21 kritiseerib jõuliselt senise arengumudeli alusideoloogiat – majandusfundamentalismi. SE 21 hõlmab kogu ühiskonnaelu, mis esmakordselt lõimib globaalsest konkurentsist tulenevad edukusenõuded jätkusuutliku arengu põhimõtete ja Eesti traditsiooniliste väärtuste säilitamisega. See on järsk murrang majandusfundamentalismi teelt ühiskonna kui terviku ja pehmemate väärtuste suunas. Uusliberaalsed raha võimu erakonnad püüavad kramplikult kinni hoida vanast mudelist. Kui koalitsioonilepingu lubadustes ja mullukevadise missioonikonverentsi ajal võis veel loota pöörde võimalust, siis 12. novembri hilisõhtul Riigikogus tabanud šokk ei jäta kaksipidi mõtlemise võimalust. 2/3 valijate tahte vastased otsused ainult kasvatavad vastasseise ühiskonnas.

Samas perspektiivis saab mõista sedagi, mis juhtus ühiskondliku leppega. Ühiskonna erinevad subjektid soovivad ilmselgelt sotsiaalsemat arengumudelit, aga kaks koalitsioonierakonda esindavad huvirühmi, kelle sooviks on senise arengu jätkumine võimalikult kaua. Nii sündis ühiskondliku leppe tekst, kus on sees vaid "hea pool" ja puudub "paha pool" (Ivi Proos). Ja sellel leppel puuduvad siiani kolm–neli väga olulist allkirja. Tähtis on siiski, et ühiskondliku leppe protsess kogub pisitasa autoriteeti ja jõudu.

Vaesus muutumas päritavaks

Eesti majandusareng on siirderiikide seas olnud kuni viimaste aastateni suhteliselt edukas. Oleme toetunud inimeste haritusele, distsipliini- ja vastutustundele. Majandusfundamentalistliku ühiskonnakorralduse planeerijad ja pooldajad on müünud oma sõnumit edukalt, eriti välismaal ja valijatega manipuleerides. Tuletagem meelde viimaseid parlamendivalimisi! Sotsiaalsema väärtusorientatsiooniga poliitikud, aga samuti enamik (sotsiaal)teadlasi on rõhutanud sellise edu kallist hinda ning eriti seda, et senine arengumudel ei ole jätkusuutlik. See tähendab üldistatud kujundiga öeldes, et kammitsemata raha- ja turuvõim ning odav ja väikese lisandväärtusega töö imeb Eesti jõuetuks, surub meid globaalse turu ääremaaks.

Tõsi, 1990. aastail oli uusliberaalne (turukeskne, nähtamatu käe, vähese kuuva riigi) arengumudel vajalik ja õigustatud. Tollane šokk käivitas väga paljude inimeste ratsionaalse algatusvõime ja individuaalsed ressursid. Aga paljud jäid võidujooksus kohe maha, ühiskond neid abistama ei rutanud. Strateegilistesse valdkondadesse investeeriti vähe, paljud olulised struktuurid lagunesid (nt haridusuuringute, aga ka väikesed teaduse enda teadusliku uurimise üksused). Ühiskonna kui organismi suutlikkus hakkas kaugemas perspektiivis kiduma. Majanduslikust efektiivsusest ja kasumlikkusest said kiiresti pea ainukesed (edu)möödupuud. Kõik järjestikused valitsused realiseerisid väga liberaalseid programme.

Juba 1990. aastate lõpupoole oli paljudele selge, et seda tüüpi majandusedu tuleb ühiskonna enamuse inim-, sotsiaal- ja regionaalarengu arvel. Kümned indikaatorid signaliseerivad teadlastele jt analüütikutele punast tuld. Ühiskonna sidusus on langenud kriitilise piirini, sotsiaalne kihistumine teravneb, vaesus süveneb ja on muutumas päritavaks. Lõhestatust näitav Gini kordaja 0,37 jätab meid kaugemale maha teistest Euroopa Liidu liikmesriikidest. Oma riiki usaldatakse vähe, rahvusvahelised uuringud täheldavad eestimaalaste identiteedi hajumist. Võimu võõrandumine ja eetika kriis on igapäevateemad. Kultuuri immuunsüsteem on mõranemas.

Levivad sotsiaalne apaatia, narkomaania ja joomarlus ning kuritegevus.

Hea haridus ei ole kõigile võrdselt kättesaadav. Õpetajatöö ei ole piisavalt väärtustatud, koolid tunnevad end ebakindlalt, koolivägivald kajastab vastuolusid väljaspool kooli. Teadus- ja arendustegevus on kordades alarahastatud, tehnoloogiline ja sotsiaalne innovatsioon puudulik. Eesti maksumaksja maksab oma maa teadusele 14 korda vähem kui Soome maksumaksja! Akadeemiline haridus asendub üha rohkem ostetud haridusega. Suureneb poolharitlaste arv. Valitsev mõtteviis eirab euroopalikku tööturupoliitikat. Majanduses domineerivad odavad töökohad ja jätkub väikese lisandväärtusega töö.

Konkurentsindexi järgi oleme veel suhteliselt kõrgel kohal (kuigi viimase aastaga langesime mitu kohta!), aga oskustööjõu kvaliteedilt oleme analüüsitud riikidest viimasel kohal. Teadlaste ja inseneride arv kahaneb jätkuvalt, kuigi näiteks Soomega võrreldes on meil neid 1000 töötaja kohta nagunii 3,5 korda vähem.

Maaelu on madalseisus ja puuduvad selged perspektiivid. Põllumeestel on kümne aastaga jäänud saamata umbes 10 miljardit krooni tulu. Nende lootused on seotud rohkem Euroopa Liidu kui oma riigiga.

Demograafilise käitumisega oleme rahvana väljasuremise teel. Rahvuse edasikestmine on eksistentsiaalne valdkond. Väikesest sünitõusust hoolimata häabub meie elanikkond kõige kiiremini maailmas. Kurjategijate käe läbi on taasiseseisvunud Eestis hukkunud üle viie tuhande inimese. Igal aastal sooritab enesetapu kuni 400 inimest. Pisut vähem hukkub liiklusõnnetustes. Keegi ei tea, kui paljud on end ise hävitanud narkootikumide, alkoholi, tubaka ja seksihulluse tõttu.

Ideaaliks jätkusuutlik areng

Mis Eestis toimub, millest niisugune enesehävitamine? Kas praegune rahasõda on Põhjasõjast laastavam? küsib ühes listis üks kooliõpetaja. Selle ahastava loeteluga ei seosta ma senist arengumudelit üksüheselt, aga väga tugev seos on selgelt olemas. Järeldus on alarmeeriv ja sunnib otsustavalt tegutsema: me oleme oma peamisi konkurentsieeliseid – inimest ja kultuuri – halastamatult eksploateerinud, samal ajal neisse liiga vähe investeerinud. Vanaviisi madaltehnoloogilise riigina jätkates oleme ummikteel. Senist arengumudelit jätkates me arenenud ühiskonnaks ei jõuagi.

Tinglikult Rooma Klubi esimesest raportist alates (D. L. Meadowsi jt "Kasvu piirid", 1972) otsitakse arenenud maailma (tehnoloogilise tsivilisatsiooni) uut arengufilosoofiat, – paradigmat, – mudelit, tulevikus ellujäämise ja arenemise teed. Bruntlandi komisjoni raport! ÜRO-le "Meie ühine tulevik" 1987. aastal tõi avalikku käibesse jätkusuutliku arengu (*sustainable development*) mõiste ja paradigma.

Jätkusuutliku arengu paradigma ei ole lõpetatud õpetus, pigem on see kõrgelt väärtustatud ja ratsionaalselt põhjendatud lootus. See on süsteemne ja vastutustundlik ühiskonna arendamise põhimõtete kogum, strateegiline taustsüsteem, mis on pidevas kujunemises. Jätkusuutlik areng on omamoodi sotsiaalne ideaal, nii-öelda liikuv märklaud, aga ka ökoloogiline ja sotsiaalne paratamatus. Analoogia demokraatiaga on üsna kaugeleulatuv. Loomult interdistsiplinaarne, genereerib see vastandlike põhimõtete kokkusulatamise vajaduse tõttu nii praktikas, teorias kui ka metodoloogias sageli vastuolusid. (Võrdle: vähese rahaga noor pere tahab endale luksuslikku maja mere ja metsa äärde, kuid samas keset linna.) Kasutatakse ökoloogilise, majandusliku ja ka ühiskonna kui terviku jätkusuutliku arengu mõisteid.

Jätkusuutlikul arengul on üldtunnustatult kolm põhilist mõõdet – sotsiaalne, majanduslik ja keskkondlik. Detailsemal vaatlemisel lisatakse mudelisse kultuuriline, institutsionaalne, inimindiviidi, poliitiline, ruumiline, demograafiline vms mõõde. Jätkusuutliku arengu

mõõtmeid saab esitada ka kapitalide teooria abil (nt Pierre Bourdieu, Maailmapank jt). Kapitali mõistet ei tohi seejuures muidugi käsitada kitsalt finantsmajanduslikult.

Eelöeldu alusel esitan kaks määratlust:

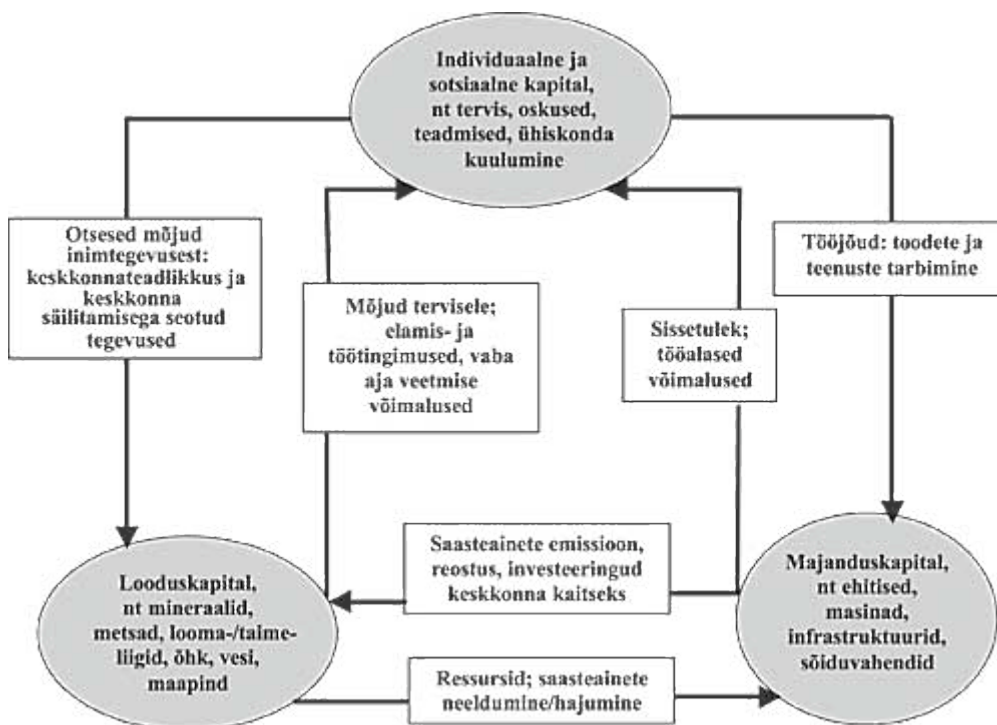
- ühiskonna jätkusuutlik areng tähendab omavahel tasakaalustatud majanduskasvu, loodushoidu ja ühiskonna sidusust;
- jätkusuutlik areng tähendab, et toodetud kapitali, inim- ja sotsiaalse kapitali ning looduskapitali koostoimes loodud rikkus ja heaolu ajas ei vähene.

Eri liiki kapitalide osakaal kogukapitalis on erineva arengutasemega riikide puhul erinev. Siinkohal rõhutame vaid tõsiasja, et inim- ja sotsiaalse kapitali osatähtsus praegusaja arenenud maade kogukapitalis on vahemikus 0,6–0,8. See tähendab, et infoühiskonna tootmisprotsessis tekib valdav osa lisaväärtusest inim- ja sotsiaalse kapitali, mitte aga finants- ja looduskapitali majandamisest. Just intellektuaalse kapitali dünaamika on jätkusuutliku arengu võtmeküsimus.

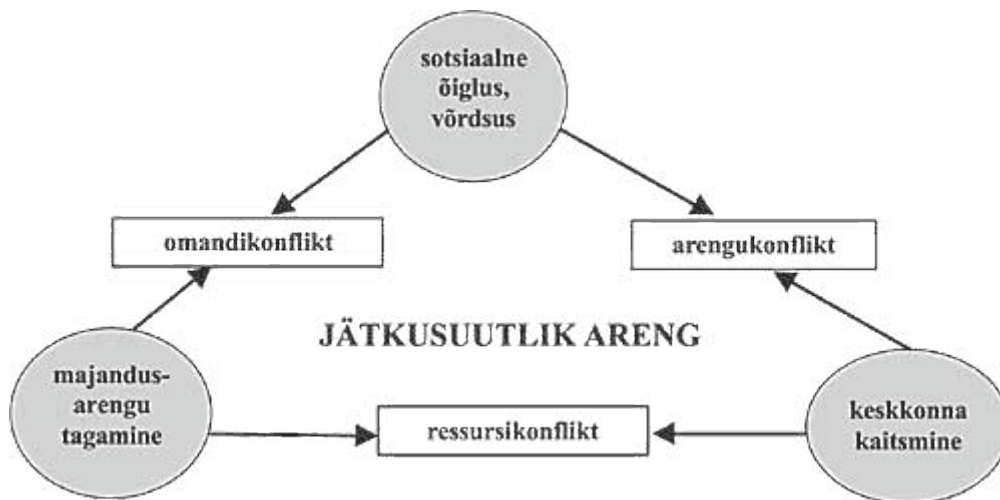
Eesti inim- ja sotsiaalse kapitali määra ja selle dünaamikat meie sotsioloogid veel pädevalt mõõta ei oska, aga nähtavad ja varjatud probleemid on väga suured.

Tagapool toodud skeemid (Keskkonnaetikast... 2003, 157, 159) ilmestavad jätkusuutliku arengu paradigma ülesehitust (vt joonis 1 ja 2).

Joonis 1. Jätkusuutliku arengu dimensioonide vahelised seosed

Joonis 2. Jätkusuutliku arengu eesmärkide vahelised konfliktid

Terviklahendus üldjoontes olemas

Et Eesti suudaks globaliseerivas maailmas olla arvestatav partner ja konkurent, on meil vaja teistega võrreldavat hästi toimivat demokraatiat, tugevat kodanikuühiskonda, ühiskonna ülimuslikkust riigi suhtes, haldussuutlikku professionaalset riigiparaati, rahvuslike huvide defineerimist ja nende kaitsmist, haritust ja kõrgtehnoloogilist lisandväärtuse loomist, kodumaist tippkompetentsi võtmealadel jpm.

SE 21 analüüsib Eesti kolme arenguvõimalikkust (jätkustsenaarium, konservatiivne ning sotsiaalse partnerluse arengutee) ning leiab, et meie suur šanss on targalt ja koosmeeles ühendada kolme tulevikutee tugevad küljed ning sihiteadliku poliitikakujundusega vähendada ettetulevaid ohtusid. Selleks on selgelt teadvustatud liikumine Eesti kui teadmushiskonna suunas. See on ainus pikaajalise arengukiirenduse tee.

Ainult uus terviklik innovaatiline arenguparadigma – ühtaegu riigi positsioon Euroopa Liidus – võimaldab meil saavutada hädavajaliku arengukiirenduse ja kaitsta väikekultuuri identiteeti. SE 21 näol on meil ainukordne terviklahendus üldjoontes olemas. See on tõhus intellektuaalne tulevikukapital.

Üleminek uuele arenguparadigmale nõuab kogu ühiskonnalt väga suuri pingutusi. Eesmärk on üldises plaanis selge, tegevuskava üksikasjad selginevad alles liikumise käigus. Teatud analoogia on siin 1988. aastal lahvatanud vabadusvõitlusega. Toona oli eesmärgiks iseseisvus ja vabadus. Seekord on muutuste sihtmärgiks väärtussüsteem, õigusruum, riigi asend ühiskonnas, hariduse, teaduse ja tehnoloogia kvaliteet, teadmiste osa otsustamises ja tootmises jms. Samuti ka õiglase(ma) ühiskondliku kokkuleppe leidmine: kes kannab kulud ja kes saab tulud?

Ajastus, välis- ja sisetingimused on meie jaoks suhteliselt soodsad. Soomel, Iirimaa, Singapuril jt riikidel on juba häid kogemusi teadmushiskonnast. Euroopa Liidu ametlik teadmispõhise majanduse (siiski mitte veel ühiskonna tervikuna!) poliitika toetab meid

igati. Eesti sees on nii kriisi – vanaviisi edasi minna ei saa – kui ka valmisolekut. Valmisolekut teha näiteks sarnaselt pangandussektoriga läbi tihendatud arengufaas.

Paraku on 3R–koalitsiooni eelarve– ja maksupoliitika käsitletava arengumuutuse kindlustamiseks väga muutustevaenulik. Terve mõistusega inimesed, loomulikult ka SE 21 loomises osalenud teadlased ja eksperdid ei suuda kuidagi käsitada Eestit ainsa turumajandusliku võlumaana Euroopas, kus niigi vähese raha vähendamisega avalikus sektoris loodetakse saada kvaliteetsemaid avalikke (tervishoiu–, haridusala, turva– jm) teenuseid, tõsta haldussuutlikkust, tugevdada rahvusriiki, hoida (kultuuri)identiteeti ja keskkonda. Ometi just niimoodi ütles Res Publica rahandusminister Riigikogus 12. novembril 2003: "Tänane koalitsioon on võtnud ... selle suuna, et suuta vähema raha eest rohkem. Ehk tegelikult suuta vähema rahaga pakkuda rohkem kvaliteetsemaid avalikke teenuseid. See on ambitsioonikas eesmärk, me teame seda, aga me oleme valmis selle nimel töötama."

Ambitsioonikas, aga vastuolus turumajanduse loogikaga ja ohtlik Eesti tulevikule. Kui riik teadus– ja arendustegevuse finantseerimist ei suurenda, ei tee seda oluliselt ka erasektor.

Kuidas edasi?

Esmajärjekorras, tegelikult enam–vähem simultaanselt, on vajalik:

- teadmusühiskonna üldideestiku omandamine ja avalikus arutelus täiendatud SE 21 sätestamine ametliku strateegiana. Seda lubab ka 3R–koalitsioonilepe. Olemasolevate umbes 70 arengu– ja tegevuskava uuendamise käigus nende harmoneerimine SE 21 ideestikuga. Rahvusliku arenguvõrgustiku (RA), ühiskonna strateegilise enesejuhtimise instrumendi loomine;
- poliitika kujundamise põhimudelite muutmine. Poliitilise õigustamise kõigi viiside – moraalise, filosoofilise, teadusliku, juriidilise, majandusliku jt – taastamine ja arendamine. Poliitika ei ole ainult (majandus)teaduslike (sh eriti friedmanlike) "tõdede" teostamine, vaid laiapõhjaliste kokkulepete õigustamine. 3R–koalitsiooni ajal on poliitika kujundamise aluste avalik arutelu peaaegu täielikult kadunud;
- eliidi koolitus ja kasvatamine. Uute ideede tutvustamiseks on vaja korraldada arengukonverentside sari ja anda iga taseme otsustajatele koolitust. Naabrite SITRA (*Suomen itsenäisyyden juhlarahasto*) väga positiivne kogemus on olemas. Eriti oluline on meedia kaasatöötamine ühishuvi suunas, selles vallas peab toimuma tõhus kvalitatiivne hüpe, kommertshuvidelt kvaliteetteabe suunas. SAK–i (Strateegiliste Algatuste Keskuse) hinnangul saab strateegia edukalt toimida üksnes siis, kui selle hing ning põhiseisukohad on kinnistunud tippotsustajate enamuse väärtushinnangutesse, kui on saavutatud keskastme otsustajate laialdane poolehoid ning tagatud mõistmine rohujuure tasandil;
- jätkuv uurimis– ja arendustöö teadmusühiskonna kontseptsiooniga (sotsiaalteaduslik monitoring, tõlke– ja algupärase kirjanduse avaldamine). SE 21 on vaid uue paradigma tuum, selle tööosa vajab veel väljaarendamist;
- erakonnaideoloogiate sobitamine "Eesti kui teadmusühiskonna" põhimõtetega. See on väga oluline ühise väärtusruumi loomisel ja tegevusruumi tehnoloogilisel väljaarendamisel. Majandusfundamentalistide sõnavara muutus on siin alles esimene

väike samm õiges suunas. Vana ja uue paradigma populistlik kokkusegamine on Riigikogust lahkunud professor Ülo Vooglaiu hinnangul määratult suurem kuritegu kui viljavargus riigi strateegilistest varudest;

- teadmusühiskonnale vastava riigivalitsemise ümberkorraldamine. Juhtimine toimub edaspidi mitte niivõrd huvide konkurentsi ja arvamuste alusel, kuivõrd teadmispõhiste arengukavade, kooskõlaliste visioonide alusel ja hajutatud otsustamise vormis;
- revolutsiooniline hüpe teadus- ja arendustegevuse ning hariduse, arengumuutuste võtmevaldkonna staatuses – tülikast kuluartiklist põhiliseks arenguinvesteeringuks. Selles vallas on 3R-koalitsioonileppe lubadused kõige lootustandvamad, siit algavad esimesed põhimõttelised otsustused. Esimese eelarvega mingit läbimurret ei toimunud;
- teadmusühiskonna põhimõtete lülitamine ühiskondlikku kokkuleppesse Eesti arengu peamise eesmärgina. Ühiskondliku leppe protsessis peaks jätkuma liikumine nende ellurakendamise suunas.

Eesti sotsiaalteadlastel on suurepärane uurimisobjekt ja probleemsituatsioon: postsovetliku siirdeühiskonna muutumine läbi lausliberaalse arengufaasi teadmusühiskonna suunas, taustaks lõimumine Euroopa Liiduga. Teadlaste aktiivse osaluseta ja suure süveneva tööta arengumudeli viljakat vahetumist ei toimu. Poliitikud peaksid selgelt tajuma oma vastutust Eesti ühiskonna praeguse arengutee muutumisel. Kel on tahet ja suutlikkust kaasa aidata, peaksid seda tegema targalt ja täie jõuga. Kel pole ei üht ega teist, peaksid tagasi tõmbuma.

Kasutatud kirjandus

ourdieu, P. (2003). Praktilised põhjused. Teoteooriast. Tallinn: Tänapäev.

Eesti arengukavad ja ühiskondlik kokkulepe. Ettekannete, artiklite ja dokumentide kogumik. (2003). Tallinn: TPÜ Kirjastus.

Eesti inimarengu aruanne. Kas Eesti on sotsiaalselt jätkusuutlik? (2001). Tallinn: TPÜ RASI.

Keskkonnaeetikast säästva ühiskonna eetikani (2003). Tallinn: SEI.

Mõte. Eesti Päevalehe ühiskondlik-poliitiline ajakiri, 17. märts 2004.